

LEXICUL SPECIALIZAT¹. ASPECTE GENERALE

Valeria Nistor

Universitatea de Vest din Timișoara

Sub acțiunea factorului stilistico-funcțional, totalitatea unităților lexicale din vocabular se grupează în două mari compartimente: cel al limbii comune și cel al limbajelor specializate. Între aceste compartimente există raporturi permanente, granițele dintre ele fiind ușor penetrabile. Dacă limba comună este definită, de obicei, ca totalitatea cuvintelor și îmbinărilor de cuvinte care se folosesc în mod curent, lexicului specializat îi aparțin toate elementele lexicale care sunt într-un mod sau altul, legate de o activitate specifică, de un domeniu științifico-profesional², și care sunt folosite de un grup de vorbitori în comunicarea lor scrisă sau orală, în cadrul unui domeniu al existenței sociale, profesionale și culturale. El are o sferă de întrebuințare limitată și, în consecință, este înțeles doar de un grup social strict determinat. Lexicul de specialitate își are originea în istoria procesului de producție, atunci când apar idei și se creează obiecte noi, pentru care nu există încă denumiri. În acele condiții, activitatea profesională este în permanență însoțită, în plan lingvistic, de apariția unor elemente lexicale formate prin intervenția conștientă a omului în dezvoltarea naturală a limbii.

Relațiile existente între lexicul comun și cel specializat fac posibilă deplasarea unităților lexicale dintr-un registru în celălalt. Pe de o parte, vocabularul specializat "atrage" prin specializare și transfer elemente curente ale lexicului comun, iar pe de altă parte, el *împrumută* altor arii lexicale termeni, care pot fi supuși unei alte specializări sau unui nou transfer metaforic. În principal, prin limitarea câmpului obiectual-noțional³, cuvintele din lexicul comun pot trece în componența lexicului specializat. În prezent, este mai frecvent procesul invers: prin popularizarea unor noțiuni speciale, semnificații lor își pierd precizia terminologică și intră, astfel, într-un circuit mai larg. S-a constatat că peste 60% din neologisme provin din trecerea unităților terminologice, aparținând unei sfere de

activitate specializate, într-o sferă nespecializată (lucrări de popularizare a științei, presă, televiziune, radio).

Interesantă, sub acest aspect, este poziția lui G. I. Mis'kevič⁴ referitoare la lexicul din domeniul cosmonauticii, care se bucură de mare circulație printre vorbitorii de limbă rusă din cele mai diverse medii. Autorul citat susține că, deși acești termeni au fost incluși în lexicul comun, ei își păstrează în totalitate conținutul terminologic. Argumentele lui se bazează pe larga cunoaștere a acestor termeni de specialitate. Rezultatele cercetărilor întreprinse de L. A. Morozova⁵ contrazic afirmațiile de mai sus. Analizând termenii medicali larg răspândiți în prezent și în medii nemedicale, autoarea observă că în literatură și publicistică termenii în discuție dobândesc și un sens lexical, bazat pe reprezentări, determinate de legături asociative cu activitatea cotidiană (cf. utilizarea în presă a unor termeni cu valori conotative: *colaps*, *amnezie*, *bisturiu*, *virusi* ș.a.).

Una dintre particularitățile principale ale lexicului specializat constă în caracterul specific al relației existente între elementele sale componente și noțiunile sau obiectele denumite. La cuvintele din lexicul comun care denumesc obiecte și noțiuni uzuale din viața cotidiană aceste legături au un caracter mai mult sau mai puțin regulat. Ele s-au format în decursul secolelor și au fost însușite de vorbitori o dată cu învățarea limbii. În cazul cuvintelor din lexicul de specialitate predomină legăturile noționale fiind ignorat caracterul regulat al relației cuvânt — noțiune — obiect, întrucât ele (cuvintele din lexicul specializat) sunt creații elaborate, inexistente în condiții naturale; ele sunt rezultatul ingerinței omului în dezvoltarea naturală a limbii. Ca urmare, în comparație cu codul limbii, lexicul specializat este secundar, este elaborat artificial din elemente autohtone, create sau împrumutate. Acest caracter, secundar, în raport cu lexicul comun, este mai evident în cazul cuvintelor autohtone care și-au dezvoltat și sensuri specializate:

Cf. *manta* = "1. Haină lungă groasă sau impermeabilă care

apără de frig, de ploaie etc. 2. Îneliș care servește pentru a proteja o piesă sau un sistem tehnic".

broască = "1. Nume dat mai multor animale amfibii din clasa batracienilor fără coadă, cu picioarele dinapoi adaptate pentru sărit cu gura largă și cu ochii bulbucați. 2. Plantă

arborescentă exotică cu flori mari galbene și cu frunze groase, cultivată ca plantă de ornament. 3. Mecanism montat la o ușă, la un sertar etc., pentru a le încuia cu ajutorul unei chei”.

cheie = “1. Obiect de metal care servește la încuierea sau descuierea unei broaște sau a unui lacăt. 2. Unealtă de metal cu care se strâng sau se desfac șuruburile sau piulițele. 3. (*muz.*) Semn convențional pus la începutul portativului pentru a indica poziția unei note de o anumită înălțime și, prin aceasta, a tuturor celorlalte note. 4. Explicația dezlegării unei probleme; rezultatul unei lucrări practice etc.”.

călcâi= “1. Partea posterioară a tălpii piciorului, formată din oasele astragal și calcaneu; talus. 2. Piesă mică de lemn, de formă prismatică, fixată de o grindă de lemn pentru a împiedica alunecarea unui element de construcție care se reazemă pe grindă sau folosită ca piesă de rezistență într-o îmbinare. 3. Dispozitiv cu care se împiedică filarea unui lanț sau a unei parâme”.

Caracterul artificial care marchează elaborarea cuvintelor din lexicul specializat, indiferent dacă acestea sunt autohtone sau împrumutate, este ceea ce uniformizează unitățile acestui tip de lexic, independent de proveniența lor. În aceste condiții, termenii creați pe baza lexicului autohton primesc adeseori un determinant care contribuie la scoaterea cuvântului din sfera comună de utilizare și la introducerea lui într-un câmp terminologic corespunzător. De exemplu; substantivele *scară*, *undă*, *unelte*, *cutie*, *curte*, *cameră*, *corp* în limbajul comun nu au nevoie de determinanți pentru a fi înțelese, în schimb, în lexicul specializat este obligatoriu un determinant (adjectiv sau substantiv în cazul genitiv sau acuzativ) pentru delimitarea câmpurilor terminologice între ele:

(*tehn.*) *scară rulantă*; (*muz.*) *scară muzicală*; (*min.*) *scara durității*;

(*fiz.*) *undă seismică*, *undă electromagnetică*; (*radiofonie*) *undă scurtă*,
undă mijlocie, *undă lungă*;

(*ec. pol.*) *unelte de producție*; (*lingv.*) *unealtă gramaticală*;

(**tehn.**) *cutie de viteze; cutie de rezonanță; (med.) cutie craniană;*

(**jur.**) *curte cu juri; curtea de apel; curtea de casație;*

(**tehn.**) *cameră de combustie; cameră de comandă; cameră de sunet; (mil.) camera cartușului;*

(**jur.**) *corp delict; (chim.) corp simplu; (fiz.) corp străin; (tipogr.) corp de literă; (opt.) corp incandescent;*

Aceeași situație întâlnim și în alte limbi. De pildă, în limba rusă, substantivele *volna*, *koleso* și *krug*, folosite în domenii ca fizică, hidraulică, matematică etc. sunt întotdeauna însoțite de un determinant, împreună cu care formează termeni perifrastici stabili: (**fiz.**) *radiovolna; svetovaja volna; magnitnaja volna; (hidr.) verchnebojnoe koleso; (mec.) zubčatoe koleso; (mat.) krug podobija; (mec.) krug inercii; (minr.) krug zonal'nyj.*

Caracterul artificial al actului de denotație din lexicul specializat se manifestă și în abundența abrevierilor de tipul EKG, ISBN, DEX, RATT, HIDROMET, absente în lexicul comun, unde, de obicei, se trunchiază unele neologisme (cf. *taxi, foto, audio, metro*) sau cuvinte specifice argoului elevilor (cf. *citi(re), mate(matică), bac(alaureat)* etc.).

Comparativ cu lexicul comun, în lexicul de specialitate se folosesc mai multe împrumuturi neologice, ceea ce favorizează comunicarea între specialiști din diverse arii lingvistice. În lexicul comun pătrund doar elemente dispartate ale limbajelor specializate pentru care există realii actualizate și pentru nespecialiști. Extrase din câmpul lor profesional, obiectual, aceste împrumuturi sunt încadrate de obicei, în sistemul limbii literare ca neologisme și profesionalisme, înțelese și, eventual, utilizate ocazional de vorbitori care nu aparțin sferei profesionale respective.

Limbajele specializate sunt indisolubil legate de limba națională. Ele utilizează aceeași fonetică și gramatică. Diferențele se manifestă, în principal, în lexic, în care predomină substantivele. Urmează, în ordine, verbele, adjectivele și adverbele. Ne bazăm pe informațiile oferite de *Častotnyj slovar' obščenačnoj leksiki*⁶, conform căruia dintr-un total de 2074 de cuvinte-titlu, 823 (39,6%) sunt substantive, 442 (21,3%) – verbe și 418 (20,2%) – adjective. Cuvintele din lexicul de specialitate se grupează în sisteme lexicale, izolate de cuvintele din lexicul comun, și se corelează cu alte câmpuri obiectual-noționale. Ca urmare, uneori, apare omonimia dintre cuvintele din lexicul

comun și cele din lexicul de specialitate, ca unități aparținând unor câmpuri diferite.

De exemplu:

*bar*¹ = “(mec.) Unitate de măsură a presiunii atmosferice egală cu un milion de barii”;

*bar*² = “Local în care se vând băuturi alcoolice, cafea etc. și în care consumatorii stau de obicei în picioare sau pe scaune înalte în fața unei tejghele”;

*titan*¹ = “(chim.) Element chimic, metal alb-argintiu cu duritate mare, care se găsește răspândit în natură sub formă de compuși și care se folosește la fabricarea unor oțeluri”;

*titan*² = “Om cu puteri extraordinare, uriaș, gigant”;

*cord*¹ = “(anat.) Inimă”;

*cord*² = “Țesătură specială care este formată din fire de urzeală bine răsucite și foarte rezistente, iar firele de bătătură sunt subțiri și rare”;

O reprezentare concludentă a vocabularului în ansamblul său, cu relațiile dintre cele două compartimente – lexicul comun și lexicul de specialitate – a fost sugestiv conturată de P. Rivenc⁷.

Modelul, sub forma unor cercuri concentrice, prezintă grafic stratificarea vocabularului în planul registrelor de limbă: de la lexicul comun, plasat în centru, și până la terminologia ultraspecializată, aflată la periferia vocabularului. Primul sector, cel mai apropiat de centru, deci de limba comună, cuprinde termeni de tipul *structură*, *problemă*, *fază*, *operație*, *atom*, detectabili în mai multe domenii. Această zonă denumită de autor, *mitoniană*, este urmată de o zonă centrală cu cei mai mulți termeni ai limbajului de specialitate. Numeric, această zonă depășește de mai multe ori lexicul uzual. Aici se găsește lexicul specializat general, în cadrul căruia există delimitări profesionale și diferențieri între limbajul științific și cel tehnic. Cea mai restrânsă ca întindere este ultima zonă, aceea a vocabularului ultraspecializat. Ea cuprinde termenii care deserveșc un domeniu bine precizat, limitat și sunt utilizați de un cerc restrâns de specialiști. Întrepătrunderea dintre limba comună și limbajele de specialitate conduce la crearea unei zone în care unitățile lexicale migrează într-un sens și în celălalt sau, succesiv, în

ambele sensuri. Multe cuvinte, împrumutate din vocabularul uzual, au fost redefinite pentru a fi reintegrate unui domeniu specializat. Zona formată din acești termeni strict specializați este un mediu prielnic pentru introducerea neologismelor terminologice, denumite și neonime. După cum se practică distincția între *termen* și *cuvânt*, Mariana Ploae-Hanganu consideră necesară distincția între *neologismul terminologic (neonim)* și *neologismul lexical*. Neonimul este "...un semn lingvistic de același tip cu termenul, în sensul că este univoc, monoreferențial, iar noțiunea pe care el o acoperă face parte dintr-un sistem de noțiuni. Acest ultim aspect distinge fundamental neonimul de neologism. Neonimul se caracterizează de asemenea prin faptul că își justifică propria creare: în toate cazurile el este creat pentru a răspunde unei necesități de comunicare"⁸. Datorită caracterului lor strict specializat, neonimele, (cu unele excepții), nu depășesc granițele vocabularului terminologic ultraspecializat dintr-o ramură determinată a științei sau tehnicii, fiind folosite numai în comunicarea scrisă sau orală dintre specialiști. De exemplu: termenii din limbajul tehnic: *firnis*, *monobloc*, *micron*, sau din biologie: *fitofag*, *fitogen*, *filogenie*.

Limbajul specializat, dezvoltat pe baza limbajului curent, se caracterizează printr-o exprimare clară și concisă; el definește sau descrie cu precizie conceptele, și-a creat o terminologie proprie, pur denotativă și monosemantică. "Limbajele de specialitate — observă Georg Klaus — nu pot fi introduse [...] decât prin limba curentă, conceptele lor de bază pot fi definite numai prin această limbă, iar formulele deduse ulterior se obțin din aceste concepte de bază cu ajutorul gândirii logice"⁹. Deoarece limbajul specializat nu are particularități de structură gramaticală sau fond principal lexical diferite de ale limbii naționale, specialiștii dintr-un anumit domeniu de activitate teoretică sau practică folosesc limba literară standard, în care introduc termenii necesari pentru a denumi noțiuni proprii domeniului de activitate respectiv. Astfel se și explică frecvențele cazuri de întrepătrunderi între limba literară comună și limbajele specializate. În această situație, cuvintele din limba literară comună dobândesc semnificații noi cu care se folosesc în limbajul tehnic și științific, iar unii termeni pătrund cu sensuri figurate în limba comună. Prin tehnologizarea vieții cotidiene, migrația elementelor lexicale dinspre sfera tehnico-științifică spre lexicul uzual este în creștere. Dicționarele explicative

consemnează acest fenomen, incluzând termeni ce aparțin diverselor domenii specializate.

În limbajele de specialitate vocabularul folosit are o structură eterogenă. Se delimitează două straturi relativ independente și bine individualizate:

- a. lexicul neterminologic;
- b. lexicul specializat, format din:
 - lexicul științific general,
 - lexicul terminologic.

a. Lexicul neterminologic alcătuiește, sub aspect stilistic, nivelul neutru, el conține cuvinte din limba literară comună. În general, sunt puține neologisme care servesc la explicarea unor noțiuni, fenomene, proprietăți. Aparțin acestui lexic verbe de acțiune ca: *a demonstra, a trata, a formula, a caracteriza, a extrage, a rezulta, a comunica* etc., substantive abstracte și de proveniență verbală: *actualitate, utilizare, formare, introducere, atragere*; adjective și adverbe cu sens apreciativ: *activ, actual, pozitiv, negativ, semnificativ* etc.

Lexicul neterminologic reprezintă baza pe care se construiește un text științific, în general, comunicarea tehnico-științifică. Proporția acestor cuvinte diferă în funcție de destinatar. Astfel, în textele de strictă specialitate, numărul cuvintelor uzuale este mai mic decât în lucrările de știință popularizată. De pildă, numărul cuvintelor preluate din uzul curent în textul specializat de informatică este redus, fiind preferate cuvintele cu semnificații generale sau cele rar întâlnite și, deci, cu un număr redus de semnificații¹⁰.

Selectarea cuvintelor din lexicul literar uzual se face în funcție de capacitatea lor de a exprima o noțiune științifică generală sau de a denumi o clasă de obiecte, fenomene etc. Acest fapt explică prezența frecventă a cuvintelor cu sensuri abstracte și generalizatoare.

b₁. *Lexicul științific general* cuprinde termeni cu una sau mai multe semnificații, care funcționează într-un domeniu sau în ansamblul domeniilor specializate. Termenii din această categorie sunt purtătorii informației larg utilizate, ei exprimă noțiuni speciale, cu un profil larg și sunt corelați cu fenomene, procese etc. din diverse domenii ale realității înconjurătoare. Ei reprezintă fondul noțional științific de bază și, nu întâmplător, au o frecvență foarte ridicată. Amintim aici termeni ca: (rom.) *operație, fenomen, proces*,

sistem, hiperbolă, dislocație, a se baza, a absorbi, abstract, adaptare, aclimatizare, accelerație etc.; (fr.) *catégorie, effet, sens, structure, valeur, conclure, opposer, essentiellement, relativement* etc., (rus.) *apparat, baza, material, svjaz', opredelenie, položenie* etc., care exprimă noțiuni de bază fără de care comunicarea specializată ar fi dificilă.

Lexicul științific general reprezintă metalimbajul folosit pentru descrierea obiectelor, fenomenelor și a proceselor din diverse domenii ale științei și tehnicii, prin intermediul lui se realizează legătura între diferitele sectoare de activitate specializată.

b₂ *Lexicul terminologic* este zona de specificitate a stilurilor funcționale nonartistice, în mod deosebit, a stilului științific. El este alcătuit din termeni ce se grupează în diverse nomenclaturi și terminologii.

Termenii corespund exact obiectivelor comunicării științifice, ei sunt concretizarea lingvistică a principalelor particularități extralingvistice ale stilului științific. Aceștia se constituie în sisteme terminologice, fiecare dintre ele corespunzând unui sistem de noțiuni specifice pentru o știință, curent, școală etc. Termenul este unitatea de bază a acestor sisteme; el exprimă noțiuni sau denumește concepte științifice teoretice, fenomene, procese, instrumente etc. Posedând o semantică specială, termenii reprezintă partea cea mai încărcată de informație din lexicul specializat, ei sunt cei care diferențiază lexicul limbii literare comune de lexicul folosit în diverse domenii specializate.

De obicei, dicționarele explicative folosesc un bogat sistem de notații stilistice pentru a evidenția domeniul de utilizare a lexicului terminologic. Pentru majoritatea termenilor cu o circulație mai restrânsă este indicată sfera de referință, care cuprinde principalele domenii specializate. Termenii sunt marcați prin abrevieri de tipul: *astron.* (astronomie), *arhit.* (arhitectură), *biol.* (biologie), *lingv.* (lingvistică), *jur.* (științe juridice), *med.* (medicină) etc.

De exemplu: *abacă* (arhit.), *cord* (anat.), *compensatoriu* (jur.), *abortiv* (biol.), *compatibilitate* (mat.) etc.

Din păcate, autorii de dicționare nu sunt întotdeauna consecvenți cu acest principiu, astfel, de multe ori, sunt înregistrați termeni sau sensuri terminologice fără

indicarea domeniului de referință, deși apartenența lor la sfera tehnico-științifică este evidentă (cf. *ocurență, polimer, anizotrop, acefalie* etc.).

NOTE

1 Sintagmele *lexic specializat (lexic de specialitate)* sunt folosite frecvent ca sinonime pentru sintagmele *vocabular specializat (vocabular de specialitate)*, deși mai mulți lingviști (Ullmann, Baldinger, Coșeriu) fac distincția între *lexic*, prin care înțeleg ansamblul cuvintelor pe care o limbă le pune la dispoziția vorbitorilor, și *vocabular* considerat ansamblul cuvintelor utilizate de un vorbitor.

2 Dan Slușanschi, *Studiul vocabularelor speciale. Probleme de metodă*, SCL, XXII (1971), nr. 6, p. 587-593; A. V. Superanskaja, N. V. Podol'skaja, N. V. Vasil'eva, *Obščaja terminologija: Voprosy teorii*, Moskva, 1989, p. 25-55.

3 Teoria "câmpului lexical" a lui J. Trier își găsește aplicabilitate deplină în lexicul specializat. În afara câmpului său obiectual-noțional termenul rămâne fie total neînțeles, fie se folosește cu alt sens, caz în care apar alte legături sistemice și valențe noi. Deci, pentru ca lexicul specializat să funcționeze corect, între el și câmpul în care se ordonează trebuie să se stabilească o corelație.

4 G. I. Mis'kevič, *K voprosu o stanovlenii terminologii (na materiale kosmičeskoj leksiki)*, în *Terminologija i kul'tura reči*, Moskva, 1981, p. 95.

5 L. A. Morozova, *Osobennosti funkcionirovanija special'noj leksiki v nespecial'noj literature*, în *Sovremennye problemy russoj terminologii*, Moskva, 1986, p. 115.

6 Cf. *Častotnyj slovar' obščenaučnoj leksiki*, sub red. E. M. Stepanova, Moskva, 1970, în care sunt incluse cuvintele cele mai frecvente din diverse domenii: chimie, biologie, medicină, geologie, fizică, tehnică.

7 P. Rivenc, *Lexique et langue parlée*, în "Le français dans le monde", 1968, nr. 57, p. 25-33.

8 Mariana Ploae-Hanganu, *Specificul terminologiei ca știință în raport cu celelalte științe ale limbajului*, LR, XLIV (1995), nr. 9-12, p. 531.

9 Georg Klaus, *Logica modernă*, București, 1978, p. 43.

10 Daniela Rusu, *Inovația lexicală în terminologia unor noi domenii științifice în Raționament și discurs*, supliment la tomul XXIX al Analelor Științifice ale Universității “Al. I. Cuza” din Iași, secțiunile III e-f, Științe filologice, vol. II, *Metalimbaj și metaliteratură*, Iași, 1983, p. 51-54.

Bibliografie

1. Bidu-Vrănceanu, Angela, *Relațiile dintre limbajele tehnico-științifice și limbajul literar standard*, în “Limbă și literatură”, 1990, vol. III-IV, p. 277-284.
2. Ciobanu, Georgeta, *Elemente de terminologie*, Timișoara, 1998.
3. Coteanu, Ion, *Terminologia tehnico-științifică. Aspecte, probleme*, în LR, XXXIX (1990), nr. 2, p. 95-100.
4. *** *Introduction à l'étude des langues de spécialité*, coord. Paul Miclău, București, 1980.
5. Kretzenbacher, Heinz L., *Zur Linguistik und Stilistik des wissenschaftlichen Fachworts (2)*, în “Deutsch als Fremdsprache”, nr. 1, 1992, p. 38-46.
6. *Lexic comun, lexic specializat*, coord. Angela Bidu-Vrănceanu, București, 2002.
7. Miclău, Paul ș. a., *Les langues de spécialité*, București, 1982.
8. Ploae-Hanganu, Mariana, *Terminologia și limba comună. (Pentru o bază de date terminologice)*, în LR, XLI (1992), nr. 9, p. 479-490.
9. Slușanschi, Dan, *Studiul vocabularelor speciale. Probleme de metodă*, în SCL (XXII), 1971, nr. 6, p. 587-593.